

Naslov članka/Article:

Trgi in sejmi na Kozjanskem

Markets and Fairs in Kozjansko

Avtor/Author:

Dr. Anton Polšak

DOI:

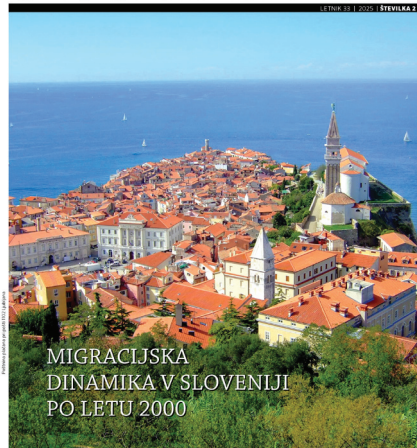
10.59132/geo/2025/2/33-41

CC licenca

Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Brez predelav

GEOGRAFIJA V ŠOLI

ŠIRIMO OZORJE

Gneča na avtocestah,
praznina na vlakih?
Trgi in sejmi na Kozjanskem

Naravnogeografske lastnosti slovenske obale s poudarkom
na rjeni zgradbi in izoblikovanosti
Zdravje v času podnebnih sprememb

Geografija v šoli, št. 2/2025, letnik 33

ISSN 1318-4717

Izdal in založil: Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Kraj in leto izdaje: Ljubljana, 2025

Spletna stran revije:

<https://www.zrss.si/strokovne-revije/geografija-v-soli/>

Trgi in sejmi na Kozjanskem

Markets and Fairs in Kozjansko

Dr. Anton Polšak

Zavod RS za šolstvo
anton.polsak@zrss.si

COBISS: 1.03

<https://doi.org/10.59132/geo/2025/2/33-41>

Izvleček

V prispevku predstavljamo trge in druge kraje na Kozjanskem, kjer je bila nekdanja (s poudarkom od 18. do druge polovice 20. stoletja) živahna sejemska dejavnost. Gre za privilegij trgov (seveda tudi mest in še nekaterih drugih naselij), da so smeli izvajati sejmsko dejavnost oz. sejme. Sejme lahko delimo na več vrst, za nas so pomembni živinski in kramarski sejmi, pogosto tudi združeni. Na Kozjanskem so bili sejmi vezani zlasti na trška naselja (trge), status, ki so ga nekatera tamkajšnja naselja pridobila presenetljivo zgodaj v novem veku. Sejmi so bili tudi v naseljih, ki statusa trgov niso imela. Na živinskih sejmih so trgovali največ z govejo živino, redkeje s konji ali prašiči; na kramarskih sejmih, ki so večinoma potekali ob živinskih, pa z zelo različnim blagom, a najpomembnejše je bilo kmetijsko orodje, oblačila in obutev ter izdelki za gospodinjstvo.

Ključne besede: trg, sejem, Kozjansko

Abstract

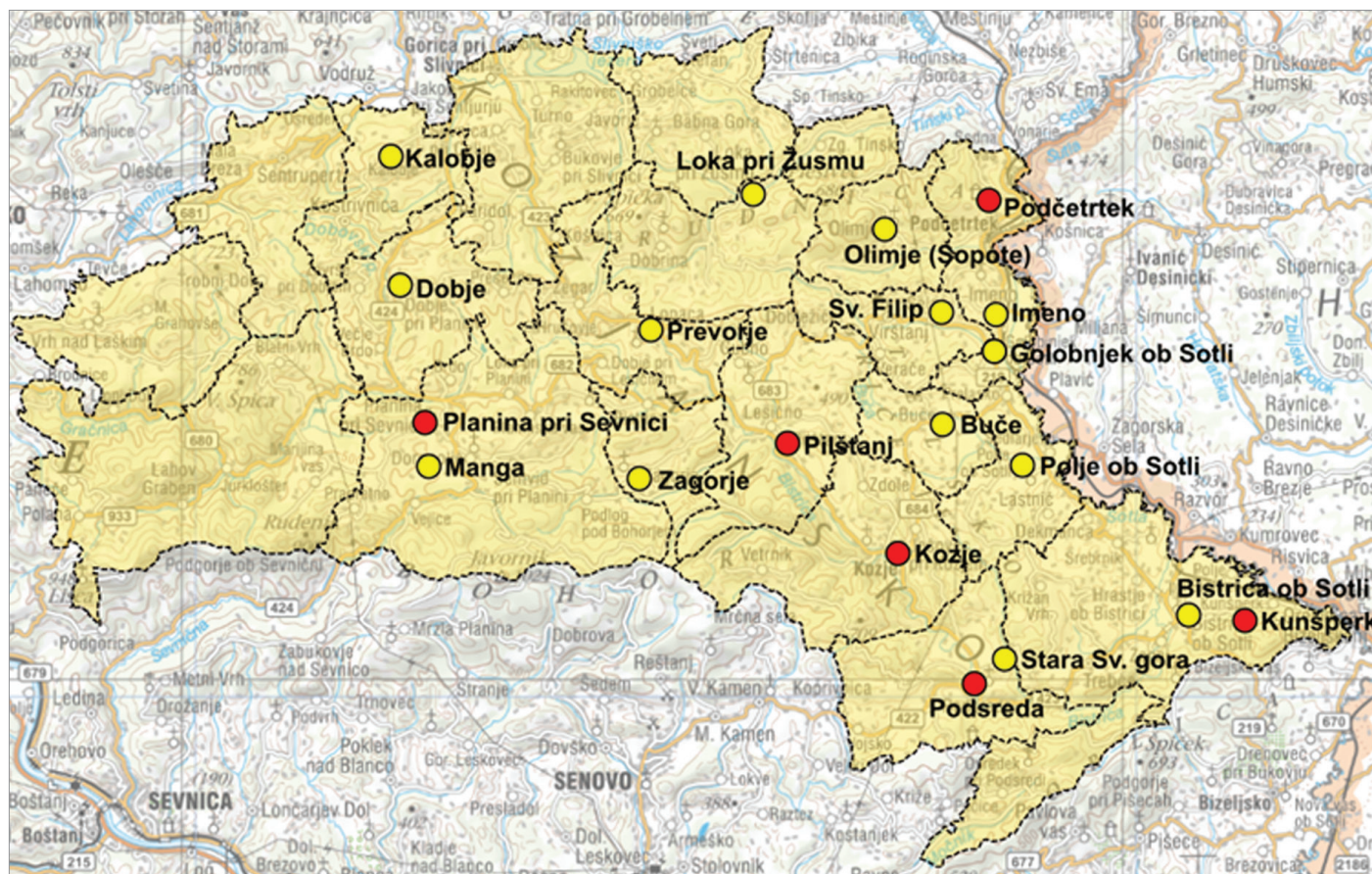
This paper explores the markets and other locations in the Kozjansko region that were historically vibrant centres of fair activity, with a focus on the period from the 18th century to the second half of the 20th century. There were various types of fairs, the most prominent being livestock and craft fairs, frequently held together. Fairs were especially associated with market towns in Kozjansko, a status that certain local settlements achieved remarkably early in the modern period. However, fairs also took place in settlements that lacked official market status. Livestock fairs primarily involved the trade of cattle, and to a lesser extent, horses and pigs. Craft fairs, which typically took place alongside livestock fairs, featured a wide variety of products, the most commonly traded being agricultural tools, clothing, footwear, and household goods.

Keywords: market, fair, Kozjansko

1 Uvod

V prispevku predstavljamo trge in druge kraje na Kozjanskem, kjer je bila nekdanja (s poudarkom od 18. do druge polovice 20. stoletja) živahna sejemska dejavnost. Gre za privilegij trgov (seveda tudi mest in še nekaterih drugih naselij), da so smeli izvajati sejmsko dejavnost oz. sejme. Sejme lahko delimo na več vrst, za nas so pomembni živinski in kramarski sejmi, pogosto tudi združeni. Na Kozjanskem so bili sejmi vezani zlasti na trška naselja (trge), status, ki so ga nekatera tamkajšnja naselja pridobila presenetljivo zgodaj v novem veku. Sejmi so bili tudi v kar nekaj naseljih, ki statusa trgov niso imela (Slika 1).

Gre za tematiko, ki je predmet preučevanja zgodovine, pa tudi gospodarske geografije. Pretekli razvoj je temelj sedanosti in z razumevanjem preteklosti lahko ovrednotimo današnje (gospodarsko) stanje. Čeprav je videti tematika bolj zgodovinska kot geografska, pa skoraj ni geografske razprave, ki za razsvetlitev sedanjih razmer in procesov ne posega v zgodovino. Tako nas v tem prispevku zanimajo zlasti geografski vidiki nastanka trgov in sejmov, predvsem kot odraz (nekdanjega) gospodarskega stanja oz. gospodarske usmerjenosti obravnavane pokrajine.

Slika 1: Trgi (rdeče) in sejmi (rumeno) na Kozjanskem (črtkano meje krajevnih skupnosti) v različnih zgodovinskih obdobjih do prve polovice 20. stoletja

Osnova: pregledna karta Slovenije Geodetske uprave RS; vsebina: Anton Polšak

2 Nastanek trgov in sejmov na Kozjanskem

Dejstvo, da je na razmeroma majhnem območju Kozjanskega nastalo v srednjem veku šest trgov, je posebnost, ki je z današnjim gospodarskim in upravnim stanjem ne moremo razložiti. Še posebej velja to za tri trge v dolini Bistrice: Pilštanj, Kozje in Podsreda, ki so oddaljeni drug od drugega okrog 12 km. Vzroke za nastanek trgov in njihov pomen na Kozjanskem sta skušala med geografi pojasniti Kokole (1956, str. 103–107) in Žagar (1967, str. 131–141), v širšem slovenskem prostoru pa predvsem Melik (1939), medtem ko sta se zgodovinarja Franc in Milko Kos ukvarjala tudi z viri, ki govorijo o nastanku trgov (F. Kos, 1902–1928; M. Kos, 1975), vendar se tu v njihove izsledke ne bomo podrobneje spuščali.

Kozjanski trgi niso nastali niti med prvimi na Slovenskem niti niso bili med najpomembnejšimi, če se opremo na Grafenauerja (1965, str. 290–340), vendar so v lokalni zgodovini zelo pomembni in pravzaprav

kažejo gospodarsko stanje pokrajine. Tesno se z nastankom oz. podeljenimi trškimi pravicami povezujejo tudi sejmi. Le-ti so bili za območje Kozjanskega že večkrat preučeni tako v sklopu regionalnega pregleda pokrajine (Kokole, 1956; Žagar, 1967) kot posebne tematike (Sore, 1976 in 1984, Počivavšek, 1995 in 1996 idr.). Pri tem je potrebno dodati, da trške pravice še niso avtomatsko vključevale tudi pravic do sejmov; tako se npr. Podsreda kot trg omenja leta 1377, pravice do dveh letnih živinskih in kramarskih sejmov pa so ji podelili sredi 16. stoletja (Sore, 1984, str. 122).

V slovenskem merilu so trgi in meščanska naselja nastajali predvsem ob trgovskih poteh, na Kozjanskem pa je po mnenju nekaterih (Žagar, 1967; Kokole, 1956; Melik, 1939) prevladoval strateški pomen, saj so trgi nastali pod gradovi, ki so bili na robnem območju nemških fevdalnih posesti. Njihova naloga je bila predvsem obramba pred Ogrsko, ki je bila v času, ko so nastajali trgi, v ekspanziji, čeprav se je stanje po porazu Madžarov leta 955 pri Augsburgu na Leškem polju precej umirilo in so se Madžari za stalno naselili v Panonski nižini. Ko se je ogrska nevarnost

zmanjšala oziroma odpadla, je odpadel tudi strateški pomen teh gradov in naselij. Njihov upad je prišel mnogo kasneje, to je v času razvoja trgovine in obrti oziroma nasploh nekmetijskih dejavnosti. Za lokacijo teh pa so bili (vsaj nekateri) srednjeveški kozjanski trgi neprimerni, kar lahko trdimo tudi za trgovske poti.

Najbolj zahodni kozjanski trg je **Planina pri Sevnici**. Pod prvotnim gradom, ki naj bi bil pozidan že konec 10. stoletja, je v 12. stoletju nastalo naselje, ki se prvič omenja v zvezi z gradom leta 1190, kot trg pa leta 1345, o čemer smo že pisali v predhodni številki te revije (Polšak, 2025). Planina je nastala na prevalnem območju, od koder se površje spušča na vse štiri strani. Takšna lega je gotovo imela strateški pomen vse od rimske dobe naprej, saj naj bi prav na mestu nekdanje rimske postojanke nastal tudi srednjeveški grad. Planina je bila kot trg dejansko edino središče agrarne okolice, saj v bližini ni bilo drugih trgov; najbližji je bil 12 km oddaljeni Pilštanj. V kmetijstvu, ki ga je tu dopolnjevalo gozdarstvo na Bohorju, je prevladovala živinoreja, zato ni nenavadno, da se je na Planini razvila najbolj živa sejemska dejavnost, kjer so na sejmihi našli tudi preko 1000 glav govedi. Čeprav so v trgu delovali tudi razni obrtniki, posebej veliko je bilo gostilničarjev (sredi 19. stoletja je bilo v planinskem okraju 40 gostilničarjev in 35 obrtnikov), je bila Planina zares poznana po živinskih sejmihi. Po privilegijih iz leta 1723 in 1832 je imela pravico do šest živinskih sejmov na leto. Največji so bili 1. marca, 15. oktobra in 3. decembra (Kuret, 1984, str. 134–135). Zaradi kakovosti živine so leta 1929 planinskim osmim sejmom odobrili še štiri, tako da jih je bilo kar 12 (Sore, 1984, str. 124). Sejmski prostor je bil vse do 30. let prejšnjega stoletja ob dohodni cesti v trg iz Gračnice, nakar so ga prestavili na drugo, jugovzhodno stran trga, čeprav so živino še po drugi svetovni vojni razstavljali prav v trgu (Slika 2).

Poleg Planine so bili najbolj znani živinski sejmi še na Svetih gorah (3 sejmi z okrog 1000 glavami živine), pri Sv. Filipu - Verače (8 sejmov s 500 do 1000 glavami živine), v Bistrici ob Sotli (12 sejmov s 500 do 600 glavami živine), na Pilštanju (12 sejmov z okrog 400 glavami živine), v Polju ob Sotli (5 sejmov z okrog 200 glavami živine), v Podčetrtku (5 sejmov s 300 do 400 glavami živine), v Kozjem (3 sejmi s 100 do 200 glavami živine), v Dobjem (3 sejmi s 100 do 200 glavami živine) in Podsredi (3 sejmi z nekaj manj živine kot v Kozjem ali Dobjem) (Žagar, 1967, str. 81). Sejmi so v svojem času odražali pomen in značaj živinoreje na območju Kozjanskega.

Pred drugo svetovno vojno, še zlasti pa po njej, je sejemska dejavnost postopoma usihala, saj

oblasti niso bile naklonjene prevelikemu številu sejmov. Med letoma 1925 in 1930 so za nove ali dodatne sejme prosile občine Imeno, Podčetrtek, Zibika, Kristan Vrh, Kozje, Prevorje, Planina pri Sevnici in Kalobje (Sore, 1984, str. 124). Vsem tem krajem so prošnje zavrnil, Kozjemu pa dovolili še konjski sejem, čeprav so prosili še za svinjski sejem. Po drugi svetovni vojni je šmarski občinski ljudski odbor l. 1962 dovolil naslednje sejme (če se omejimo samo na Kozjansko): Bistrica ob Sotli, Kozje, Podčetrtek, Pilštanj, Podsreda, Polje ob Sotli in Zagorje. Sejmi za plemensko živino so bili v šentjurski občini poleg Šentjurja samo še na Planini, in to enkrat mesečno (Sore, 1984, str. 128).

Čeprav se veliko govori o planinskem območju kot o izrazito živinorejskem, pa lokacija drugih sejmov na Kozjanskem nedvomno priča, da je bila živinoreja razvita tudi drugod, npr. na vzhodnem Kozjanskem in Obsotelju, ter da so sejmi nastali tudi na ugodnih mestih, kjer so se stikale trgovske in druge poti. Tako je šlo v Obsotelju za stik kozjanske in hrvaške živinoreje. Kozjanski živinorejci in mesarji so namreč kupovali ceneno živino s Hrvaškega. Hrvaške vole so navadno redili še naprej, krave pa so kmetje prodajali manjšim kmetom in mesarjem (Žagar, 1967, str. 82). Podobna menjava je bila tudi med zahodnim in vzhodnim delom Kozjanskega. Tako so kmetje z zahodnega dela Kozjanskega na sejmihi prodajali spitane teške vole, kupovali pa suho živino, ki so jo nato poredili in prodali. Prav planinski sejem je bil

Slika 2: Sejem na Planini pri Sevnici leta 1960

Desno na sliki je znamenita gostila Pri Levcu.

Vir slike: spletna stran <https://boudewijnhuijgens.getarchive.net/amp/media/planina-pri-sevnici-vsebolj-postaja-sredisce-napredne-in-intenzivnejse-zivinoreje-a6fc4a> (avtorske pravice neznan).

znan po tem, da je bilo na njem mogoče kupiti najbolj rejene vole. Ko se je v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja povpraševanje po težkih volih, zaradi povpraševanja po mladih pitancih, zmanjšalo, je to tudi pripomoglo k zatonu sejmov. Poleg tega jih je prehitel čas, saj so kmetje začeli trgovati na drugačnih osnovah (sodelovanje z zadrugami ipd.). Sejmi pa so bili pomembni tudi zaradi tega, ker so na njih trgovali številni obrtniki in krošnjarji (na planinskem sejmu je bilo še po drugi svetovni vojni 20 do 30 kramarjev), delo pa so dobili goniči živine. V trgovanje se je vključilo tudi nekaj deset mešetarjev. Od sejemskih pristojbin so se financirale lokalne skupnosti (nekdanje občine). O pomenu sejmov in o tem, kako so bili sejmi poznani, govori tudi dejstvo, da so na planinski sejem prihajali kupci iz Celja, Zagreba, v času Avstro-Ogrske celo iz Avstrije in Češke, med obema vojnoma pa iz Italije (predvsem tam živeči Slovenci).

Po drugi svetovni vojni je kazalo, da bo Planina postala upravno središče osrednjega Kozjanskega, toda majhno občino so leta 1957 dokončno priključili občini Šentjur. Planina je izgubila še tistih nekaj upravnih funkcij, ki jih je imela do tedaj, a je ostala krajevno središče (šola, zdravstveni dom, trgovina, gostinska ponudba,

obrtna dejavnost, obrat šentjurskega Tola v nekdanji šoli, v 80. letih se je začel iz obrtne delavnice razvijati tudi Tajfun – sprva tovarna kmetijskih in kasneje tudi gozdarskih strojev). Prav tako je bilo v začetku 80. let prejšnjega stoletja konec živinskih sejmov.

Te spremembe se kažejo tako pri splošnem razvoju kraja kot tudi gibanju števila prebivalcev, a morda manj kot pri drugih kozjanskih trgih. Očitno je Planino bolj prizadela kriza v kmetijstvu konec 19. stoletja in splošna gospodarska kriza v 30. letih 20. stoletja kot pa po drugi svetovni vojni, saj Planina izkazuje po drugi svetovni vojni stagnacijo in ne upad prebivalstva (leta 1948 je živel na Planini 284 ljudi, leta 1971 pa 292). Rast prebivalstva beleži Planina od 70. let prejšnjega stoletja naprej, ko se je tu začelo hitreje razvijati gospodarstvo. Število prebivalcev se je tako povečalo z 292 leta 1971 na 417 leta 1991, a se je nato do 1. januarja 2024 zmanjšalo na 378. Kot zanimivost omenimo dejstvo, da je bila Planina med kozjanskimi trgi v prejšnjem stoletju najmanjša po številu prebivalcev, saj so jo vsi drugi prekašali skoraj za dvakrat.

Pilštanj je med kozjanskimi trgi največja posebnost, saj je doživel največjo degradacijo v vseh pogledih. Politične in gospodarske razmere so povzročile, da je od enega najpomembnejših trgov v srednjem in tudi novem veku postal naselje brez kakršnihkoli centralnih funkcij v sedanosti. Je najstarejši trg na Kozjanskem, o čemer smo že tudi pisali (Polšak, 2022), zato tu povzemimo le nekatera dejstva. Nastanek naselbine sodi verjetno še v predslovensko dobo (Kokole, 1956, str. 103). Kot vas se omenja leta 1167. Prav tako je tudi Pilštanjski grad (kasneje se omenja Drenski grad, ki je drugi grad na Pilštanju) med najstarejšimi v tem delu Slovenije, zgrajen naj bi bil že v 1. pol. 10. stoletja (Leksikon, 1937, str. 592), prvič pa se omenja leta 1158 (Stopar, 1993, str. 56). V času nemške države (nekako pred letom 1000) je imel funkcijo utrdbe, nato pa je postal sedež obsežnega fevdalnega gospostva. Z gotovostjo lahko trdimo, da je prvotno naselje nastalo pod apnenčastim pomolom, na katerem je stal Pilštanjski grad, saj se današnje naselje na južnem pobočju tega pomola imenuje Stari trg in je po imenu sodeč gotovo opravljalo tržne funkcije. Formalno je Pilštanj postal trg verjetno šele potem, ko je nastalo naselje, ki se imenuje Novi trg, na samem pomolu v neposredni bližini obeh gradov (Pilštanjskega in Drenovega). Ko je sredi 11. stoletja območje prišlo v last krške škofije, je postal Pilštanj tudi širše cerkveno središče. Iz pilštanjske pražupnije so se kasneje razvile skoraj vse kozjanske župnije. Kot (Novi) trg se izrecno omenja leta 1404. Imel je običajne trške pravice in privilegije, med njimi že v 15. stoletju pravico

Slika 3: Planina pri Sevnici je nastala pod gradom na razvodju med Sevnico in Gračnico (dolina desno v ozadju).

Dolgo časa je bil sejemski prostor v razširjenem delu trga (pred cerkvijo) in ob cesti iz Gračnice. V začetku 20. stoletja so živinski sejem prestavili v spodnji del trga (kjer je danes parkirišče pri tovarni Tajfun v osrednjem delu slike). V bližini je bila znamenita planinska gostilna Semiše, pa tudi tehnična za govedo, ki so jo kasneje uredili pri kmetijski zadrugi.

Foto: Anton Polšak, avgust 2021

Slika 4: Pilštanj, eden najstarejših kozjanskih trgov na apnem pomolu nad Bistrico

Na sliki osrednja trška ulica s cerkvijo sv. Mihaela in nekdanjo šolo (skrajno levo). V ozadju Lesično z l. 1964 zgrajeno novo šolo.

Foto: Anton Polšak, oktober 2023

do 6 sejmov, ki so jih kasneje povečali na 12, tedenski tržni dan in lastno sodstvo. Sejemski prostor je bil ob cesti pred trgov. V 70. letih prejšnjega stoletja so prestavili živinski sejem iz Pilštanja v Lesično (Sore, 1984, str. 128).

Kraj je živel od centralnih fevdalnih funkcij in tržnega (poslovnega) življenja. Zagotavljala mu ga je nekdanja cesta, ki se je vzpenjala preko prevala. Pilštanj je bil znan po lončarstvu in drenu ter drnuljah (iz sadežev kuhajo žganje). Ko je Pilštanj po zamrtju fevdalnih funkcij izgubil strateško vlogo in ko so v novejšem času zgradili cesto v soteski Bistrice, je trg izgubil večino vzvodov, ki so včasih pomenili živahno trško življenje. Kraj je hitro izgubil funkcije centralnega vaškega oziroma trškega naselja, saj je danes brez šole¹, pošte, gostilne in obrti. Na nekdanjo funkcijo opozarjajo le še oblika trga, arhitekturne posebnosti nekaterih stavb in sramotilni steber (pranger). O nazadovanju trga v novejšem času govorijo tudi podatki o številu prebivalcev. Teh je bilo leta 1869 410, pred drugo svetovno vojno (1931) 304, leta 1981 157, deset let kasneje pa le malo več, 162, po državnem registru pa je živelo v kraju 1. januarja 2024 le še 124 prebivalcev. Pilštanj je tako izrazil primer nazadovanja nekdanjega trga, ki ga je sodobni čas dobesedno obšel.

¹ Šola se v trgu omenja že leta 1466, vendar se je moderno šolstvo začelo leta 1752, prva šola pa je bila zgrajena leta 1824. Pouk je na Pilštanju trajal do leta 1964, ko so v sosednjem Lesičnem zgradili novo šolo. Nekaj let po drugi svetovni vojni je na Pilštanju delovala tudi gimnazija z internatom.

Kozje je primer nekdanjega in tudi sedanjega kozjanskega trga, ki kljub pretekli stagnaciji danes doživlja večji napredek. Vzrok za to je že v tem, da naselje ni nastalo v za današnji čas tako neprimerni legi kot Pilštanj. Naselje, ki ima kontinuiteto s predslovansko naselbino, je nastalo pod gradom, ki je bil postavljen na bližnjem hribu Bredič. Naselje se posredno omenja kot dvor Traskendorf s 30 kmetijami že leta 1016, ko so posest dobili Breže - Seliški. Leta 1384 se prvič omenja 26 kozjanskih tržanov, kot trg pa se Kozje omenja šele 1646. Naselje je nastalo na manjšem vršaju Bistrega grabna, ki se tu izvije iz ozke doline in se izliva v Bistrico, ki je pri Kozjem ustvarila že kar široko dolino. To dejstvo je bilo ugodno tudi za kasnejši razvoj Kozjega. Ko se je zmanjšala obrambna in fevdalna upravna funkcija gradu, je bilo Kozje v slabšem položaju, vendar je izkoristilo funkcijo sodnega okraja z davkarijo (od leta 1855) in nekaj funkcij Šmarsko-Rogaško-Kozjanskega okraja. To dejstvo je verjetno tudi pripomoglo, da so po drugi svetovni vojni v Kozjem nekaj časa še obdržali občino. Kozje je kljub dolgotrajni stagnaciji postalo največje kozjansko naselje, ki si je pridobilo tudi največ urbanih funkcij. Postalo je lokalno središče vzhodnega Kozjanskega, ki pa z ustanovitvijo in sedežem nove občine (1994) že presega samo lokalni pomen.

V prid temu govori tudi dejstvo, da je v Kozjem nastalo nekaj večjih industrijskih obratov (Mont Kozje, ki je naslednica obrata Metke iz Celja;

Slika 5: Kozje

Naselje je potisnjeno na rob bistriške ravnice pod obronki Bohorja. V ospredju trško jedro okrog cerkve Marijinega vnebovzjetja.

Foto: Anton Polšak, oktober 2024

ta je bil leta 1959, ko je bil odprt, edini industrijski obrat na Kozjanskem; Dekor, ki je obrat Steklarne Rogaška Slatina; Estet; do stečaja leta 1998 pa je deloval tudi žagarski obrat lesne industrije Bohor iz Mestinja), poleg tega je v Kozjem policijski oddelek, lekarna, veterinarska postaja, zdravstvena postaja, šola, krajevni urad itn. Je pa prenehalo delovati nekaj predvojnih in tudi še povojnih obratov (npr. mlekarna in sirarna). Kot posledica gospodarskega in upravnega stanja se je razvijalo tudi prebivalstvo. V času, ko je Kozje izgubljalo upravne in urbane funkcije, je prebivalstvo bolj ali manj stagniralo, v zadnjih desetletjih je bil opazen porast števila prebivalstva (s 586 leta 1961 na 759 leta 1991), a se v najnovšem času znova zmanjšuje (1. januarja 2024 so našteali le še 607 prebivalcev).

Podobno kot preostali kozjanski trgi je tudi **Podsreda** nastala pod bližnjim gradom Sreda na severnem pobočju Orlice. Nemška oblika imena Herberch opozarja na veliko starost stavbe, saj pomeni zaklonišče, del utrdbe karolinške dobe, lahko pa pomeni tudi samo zavetišče ob srednjeveški cesti (Stopar, 1993, str. 79). V dolini pod gradom, nekoliko odmaknjeno od gradu, se je razvilo naselje Podsreda. Ime ni povezano z imenom gradu, saj verjetno izhaja iz sodnega dne, ki je bil v sredo. Kot trg se prvič omenja leta 1377. Leta 1560 je trg dobil dva letna (tudi živinska) sejma, leta 1836 pa še tri živinske sejme (Leksikon, 1976, str. 381, geslo Podsreda)².

Prvotno naselje je bilo nižje ob Bistrici in se je imenovalo Stari trg, osrednje naselje pa so imenovali Novi trg; ta se je razvil ob cesti, ki vodi iz bistriške doline preko nizkega sedla med Bohorjem in Orlico na savsko stran. Druga pot pa vodi po dolini Bistrice do Bistrice ob Sotli. Na nekoliko dvignjenem terenu na desnem bregu Bistrice so ob vsaki strani ceste postavili hiše, kar pomeni enostavno, a zavestno trško zasnovo. Čeprav je trg leta 1798 pogorel, je današnja zasnova enaka. Nekoliko razširjen prostor ob cesti skozi trg je služil tudi tržnemu namenu. Kramarji so postavili stojnice ob zgornji vrsti hiš med cerkvijo in nekdanjim vodnjakom, živinski sejem pa se je odvijal nižje na nekdanji skupni gmajnski oz. srenjski zemlji na poplavnem območju Bistrice. Na živinski sejem so ljudje prignali od 20 do 80 glav govedi (Počivalšek, 1995). Mlado živino so prodajali domačim ali bližnjim trgovcem, težko živino, primerno za zakol, pa kranjskim trgovcem, ki so jo izvažali v Italijo (Lojen, 2024).

Sejmi so bili tudi na bližnji Stari sveti gori (»daljnje« Svete gore so nad Bistrico ob Sotli), in sicer živinski in kramarski sejem na tiho in binkoštno soboto, poleg tega pa ob romanjih na tiho in binkoštno nedeljo še dva kramarska sejma. Živine je bilo tu celo več kot v Podsredi, in sicer med 150 do tudi 300 glav (Počivalšek, 1995, str. 136–137).

Po drugi svetovni vojni so se sejmi obdržali še nekaj časa (v 70. leta prejšnjega stoletja), a so tudi tu, kot velja na splošno, zamrli zaradi odkupa živine v kmetijskih zadrugah in širitve trgovinske dejavnosti na podeželje. Tako so se do danes spremenile nekdanje centralne funkcije – nekdanji imenitni in hkrati tudi največji kozjanski trg je danes le še navadna obcestna vas. V naselju ni več šole, od nekdanjih 6 sta ostali še

² Enako piše tudi M. Počivalšek (1995, 133), a ni povsem jasno, ali so že odobrenima dvema sejmom dodali še tri ali so dodali le enega in so bili skupaj trije. Bili so na dan (ali naslednji delovni dan, če je šlo za nedeljo ali praznik) sv. Janeza Krstnika (24. junija), sv. Mateja (21. septembra) in sv. Luka (18. oktobra). Leta 1869 so z novim tržnim redom dobili še sejem na dan sv. Elizabete (19. novembra) (Sore, 1976, cit. po Počivalšek, 1995), leta 1879 pa še na križevno oz. dan gospodovega vnebohoda (40 dni po veliki noči).

2 gostilni, med zadnjo vojno uničene graščinske žage niso več obnovili (v času obratovanja je zaposlovala okrog 100 delavcev), znana lončarska obrt je prav tako izginila. Na nekdanjo veljavo spominja le pranger z letnico 1667. Vzroke za nazadovanje trga je Žagar (1967, str. 138) videl predvsem v zaprtosti in odročnosti, pa tudi v tem, da mu je Kozje odvzelo še poslednje centralne funkcije. Zato je prebivalstvo stagniralo vse od prvega popisa leta 1869 pa do časa po drugi svetovni vojni; od leta 1953 do 1991 se je število prebivalcev prepolovilo (s 441 na 218), kar opozarja tudi na podobno prihodnost (1. januarja 2024 je v naselju živelo le še 171 prebivalcev), če ne bodo zaživel nekateri projekti in zamisli revitalizacije, gotovo pa ima pomembno, tudi razvojno vlogo Kozjanski park s sedežem v nekdanji Sotoškovi trgovini.

Zadnji od kozjanskih trgov je **Podčetrtek**, ki ima mnogo skupnih potez s sosednjimi trgi. Naselje je nastalo ob trgovski poti, ki je na tem mestu zavila z obsotelske ravnice v dolino Svinjskega grabna in nato preko pobočja Rudnice. S tem se je pot izognila zožitvi ob Sotli, ki pa za današnje razmere ni toliko pomembna. Naselje je bilo stisnjeno v ozki dolinici. Cesta, ki je vodila skozi naselje, je bila pravzaprav edina ulica. Nad naseljem je bil prvotni srednjeveški grad, ki je bil porušen v bojih z Madžari v letih 1479–1491. Pod njim je bil v prvi polovici 16. stol. pozidan drugi grad, ki se je ohranil do današnjih dni, vendar je nujno potreben obnove. Naselje je prvič omenjeno leta 1213 kot Landsberch, tržne pravice pa je Podčetrtek verjetno dobil že pred letom 1275, kot trg se omenja leta 1404. Njegova posebnost je bil sodni dan na četrtek, kar pomeni, da je bil kraj tudi sedež fevdalne (deželne) sodne oblasti. Trgu so dajali veljavo tudi sejmi. Domačini so ob prometni poti živahno trgovali, delo pa je dajala tudi priprega, saj se je cesta proti Rogaškemu podolju vzpela na Rudnico.

Ko so v zadnjih stoletjih prenehale fevdalne funkcije in so se razmere v gospodarstvu spremenile, je Podčetrtek ostal odmaknjen v stranski dolinici. Obšla ga je tudi nova cesta ob Sotli. Ob takem razvoju je tudi število prebivalcev padalo (največ, 442, jih je bilo leta 1890, najmanj, 286, pa leta 1961). Ko so v povojnem času naredili obsotelsko železnico in postajo dali Imenemu, kjer so predvideli tudi zidavo nove šole in zdravstvenega doma, je kazalo, da bo Podčetrtek obsojen na nadaljnje nazadovanje, kar je predvideval tudi Žagar (1967, str. 124–125). To se ni zgodilo, saj je Podčetrtek dobil tako šolo kot zdravstveno postajo, poleg tega pa so v 60. letih prejšnjega stoletja odkrili in spoznali pomen termalne vode, na temelju katere so se razvile Atomske toplice (danes Terme Olimia), ki so glavni

Slika 6: Podsreda s Starimi svetimi gorami

Foto: Anton Polšak, oktober 2024

nosilec razvoja Podčetrčka in zelo pozitivno vplivajo tudi na razvoj okolice. Perspektivo kaže tudi razvoj prebivalstva, saj se število od 60. let prejšnjega stoletja naprej nenehno povečuje, tako da je Podčetrtek imel leta 1991 449 prebivalcev, kar je za 57 % več kot leta 1961,

Slika 7: Podčetrtek

Prvotno naselje je nastalo v dokaj ozki dolini Svinjskega grabna (danes Župnijski jarek) pod Rudnico.

Foto: Anton Polšak, oktober 2024

Slika 8: Bistrica ob Sotli je naselje pod Orlico in Kunšperško goro (desno).

Prvotno jedro naselja se je oblikovalo okrog cerkve sv. Petra, Kunšperk pa pod enako imenovanim gradom (v ozadju desno).

Foto: Anton Polšak, oktober 2024

1. januarja 2024 pa 672 ali 50 % več kot leta 1991. S tem je postal največje naselje po številu prebivalcev na Kozjanskem.

Bistrica ob Sotli je novoveško naselje na stiku bistriške in sotelske ravnice. Nastalo je na širši terasi pod romarskimi Svetimi gorami. Razvija se na križišču poti proti Bizeljskemu čez Orlico, Posotelju po dolini Sotle in proti Kozjanskemu po dolini Bistrice. Zgodovinski začetek trga ni v današnjem naselju, ampak v slaba dva kilometra oddaljenem **Kunšperku**. Tudi Kunšperk je nastal pod istoimenskim gradom in se v 16. stol. omenja kot trg. Farna cerkev sv. Petra je stala izven naselja v zaselku Leskovec; tako lahko rečemo, da se je Bistrica v srednjem veku imenovala Leskovec, kasneje pa so jo poimenovali po cerkvi – Sv. Peter pod Svetimi gorami, leta 1952 pa v Bistrico ob Sotli. V dobi turških vpadov so okrog cerkve postavili močno obzidje, kar je pritegnilo prebivalce na novo lokacijo ob cerkvi. Bistrica se je torej razvila na račun srednjeveškega Kunšperka, ki se je zaradi tega spremenil v manj pomembno naselje. Čeprav Bistrica ob Sotli ni bila srednjeveški trg, jo vseeno lahko obravnavamo tako, saj po stopnji urbanizacije prekaša marsikaterega od sosednjih nekdanjih trgov (Žagar, 1967, str. 141), prav tako pa je v novejši dobi pridobila pravico do več sejmov, ki pa so, podobno kot drugod, zamrli. Leta 1955 je bilo še šest sejmov (Geršak, 2011),

danes pa nanje spominja tradicionalni Jožefov sejem, ki ga organizirajo okrog sv. Jožefa (goduje 19. marca).

3 Drugi sejemski kraji

Na območju Kozjanskega so se redni sejmi odvijali še v Dobju³, pri sv. Filipu (Sela)⁴, v Golobinjeku⁵, v Polju ob Sotli⁶, v Imenem, ki je po prvi svetovni vojni imelo tudi svinjski sejem, v Sopotah (Olimju), na Bučah, v Loki pri Žusmu, na Prevorju, v Zagorju, na Kalobju in v Mangi (Golobinjek pri Planini) (Sore, 1984, str. 123–126), morda pa še kje druge. Gotovo so bili sejmi tudi na zahodnem Kozjanskem (sedanja občina Laško, npr. Jurklošter, Vrh nad Laškim, Šentrupert idr.), ki ga nismo podrobneje raziskali.

4 Sklep

Poznavanje nastanka in pomena trgov v agrarni pokrajini, kot je bilo še do nedavnega Kozjansko, je zagotovo pomembno. Trgi so namreč v novem veku izstopali od okolice s svojo gospodarsko, zlasti obrtno-sejemsko dejavnostjo, pogosto pa se nanje navezuje tudi šolstvo, nemalokrat tudi nekatere upravne funkcije, prav tako pa so bili trgi tudi sedeži župnij. Tematika je zanimiva za raziskovalce, do neke mere pa jo lahko vključimo tudi v šolski pouk pri geografiji in zgodovini, še zlasti pri obravnavi domače pokrajine, ali jo povezujemo z določeno problematiko oz. cilji pri (krajevni) zgodovini; lahko pa to problematiko obravnavamo tudi medpredmetno, nenazadnje v obliki različnih projektnih dejavnosti.

3 Dobje je kraj na uravnanelem reliefu nad dolino Dobjanskega potoka. Pred drugo svetovno vojno je kraj sodil v občino Planina pri Sevnici, po vojni pa je prišel v okvir občine Šentjur pri Celju, od leta 1995 pa je samostojna občina. Kakor smo napisali že prej, je kraj nekdanj imel tri letne (živinske) sejme.

4 Sela so kraj v dolini in po pobočjih nad Golobinjskim potokom v KS Virštanj. Precejšno posest (Podvrba) so tu od l. 1677 do razpustitve samostana l. 1782 imeli olimski pavlinci. To posest so kasneje kupili okoliški premožnejši kmetje in drugi lastniki. V kraju je podružnična cerkev sv. Filipa, pri kateri so se odvijali tudi pomembni živinski sejmi, ki jih je bilo nekdanj celo osem. To pomeni, da na tem območju ni bilo pomembno samo vinogradništvo, ampak (tudi) živinoreja.

5 Avtor tega članka (1999) je pripisal sejem Golobinjeku pri Planini pri Sevnici, a verjetneje gre za Golobinjek ob Sotli.

6 Polje ob Sotli je kraj nekoliko nad dnem doline Sotle in Buče. Za sejme je bilo verjetno odločilno izrazito kmetijsko (poljedelsko) območje, saj drugih pomembnejših upravnih funkcij v preteklosti v kraju in bilo. Se pa v kraju leta 1863 omenja šola, ki je delovala do leta 1981; leta 2025 pa so jo znova odprli kot dislocirano enoto III. Osnovne šole Rogaška Slatina za otroke s posebnimi potrebami. Prav tako je kraj od l. 1874 sedež župnije, cerkev sv. Miklavža pa se omenja prvič l. 1545 (Krajevni leksikon Dravske banovine). Nekdanj bila v kraju tudi trgovina, danes pa je kraj sedež krajevne skupnosti in sodi v občino Podčetrtek. V preteklosti so bili za kraj pomembni živinski sejmi, ki jih je bilo celo pet, kar smo omenili že prej.

5 Viri in literatura

Geršak, M. (2011). *Pregled kulturne, gospodarske, cerkvene in šolske zgodovine Bistrice ob Sotli* [Diplomsko delo. Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta]. <https://dk.um.si/Dokument.php?id=24953&lang=slv>

Grafenauer, B. (1965). *Zgodovina slovenskega naroda II*. Državna založba Slovenije, str. 415.

Kokole, V. (1956). Gospodarska geografija in geografija naselij v področju med Savo in Sotlo. *Geografski zbornik SAZU IV*, str. 5–128.

Kos, F. (1902–1928). *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, I–IV*. Ljubljana.

Kos, M. (1975). *Gradivo za historično topografijo Slovenije, I in II*. Ljubljana. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-JZFVJ5Y4/4a4996bcd37b-41ec-add0-7fd4a92dafb6/PDF>

Krajevni leksikon Dravske banovine (1937). Uprava krajevnega leksikona, str. 715.

Kuret, N. (1984). Planina pred poldrugim stoletjem. *Zbornik Med Bočem in Bohorjem*. Delavska univerza Rogaška Slatina, str. 132–135.

Lojen, M. (2024). Življenje v nabornem okraju Podsreda v letu 1821. *Kronika*, 72(1), 39–56. <https://www.sistory.si/media/uploads/2024-07-04/26f9a7d6be6584ed698e.pdf>

Melik, A. (1939). O mestih in trgih na Slovenskem. *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo*.

Počivavšek, M. (1995). Sejmi v Podsredi. *Etnolog – nova vrsta*, 5(56)(1), 131–141. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-UQBZXOYO>

Počivavšek, M. (1996). O sejmih v Podsredi. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 67(32)(1), 58–66. https://www.sistory.si/cdn/publikacije/8001-9000/8003/1996_1_Casopis_za_zgodovino_in_narodopisje.pdf

Polšak, A. (1999). *Kozjansko – razvojni problemi robne manj razvite pokrajine* [Magistrsko delo]. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta

Polšak, A. (2022). O Pilštanju, drnuljah in še čem. *Geografija v šoli*, 30(3), 26–37.

Polšak, A. (2025). Planina pri Sevnici in njen grad. *Geografija v šoli*, 33(1), 9–19.

Sore, A. (1976). Razvoj in upadanje sejmov na širšem celjskem območju. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 47(12)(1), 155–170. sistory.si/publication/7475

Sore, A. (1984). Razvoj in upadanje sejmov na širšem celjskem območju. *Zbornik Med Bočem in Bohorjem*. Delavska univerza Rogaška Slatina, str. 121–131.

Žagar, M. (1967). Kozjansko. Gospodarsko-geografska problematika. *Geografski zbornik SAZU X*, str. 17–155.

Slika 9: Buče

Na sliki je središče vasi, nekdanj sejemskega kraja, s cerkvijo sv. Petra, župniščem in staro šolo (na sliki levo). Pogled proti severu.

Foto: Anton Polšak, oktober 2024